

Sahib RZAYEV
Kitabxanaşünaslıq
kafedrasının dosenti,

Cəlalə BAXIŞZADƏ
magistrant

KÜTLƏVİ KİTABXANALARDA ƏDƏBİYYAT TƏBLİĞİNDƏ ƏYANİLİK PRİNSİPİ

Müxtəlif oxucu qruplarının və fərdlərin mütləq tələbatına müvafiq olaraq ayrı-ayrı elm sahələri üzrə ədəbiyyatı məqsədmüvafiq şəkildə təbliğ etmək kitabxanaların qarşısında qoyulan başlıca vəzifədir. Bu baxımdan kitabxanalar ədəbiyyatın həm fərdi, həm də kütləvi təbliğat üsullarına müraciət edirlər.

Mütaliənin geniş ictimai məzmun kəsb etdiyi bir şəraitdə ədəbiyyatın kütləvi təbliğat formasına müraciət etmək daha vacib sayılır. Müxtəlif oxucu qruplarının daha çox müraciət etdiyi kütləvi kitabxanalarda ədəbiyyatın kütləvi təbliğatına daha çox müraciət olunur. “Kütləvi kitabxanaların cəmiyyətin mə-nəvi həyatındakı mövqeyi xeyli möhkəmlənmiş, əhalinin ən çox sevdiyi və xidmətindən istifadə edib bəhrələndiyi bir müəssisəyə çevrilmişdir” (1). Belə ki, müxtəlif təhsil, peşə, bilik və intellektual səviyyə baxımından fərqlənən oxucularla işdə kütləvi təbliğat üsulundan istifadə etmək effektiv sayılır.

Kitabxanalarda ədəbiyyatın kütləvi təbliğatı formaları sırasında əyani təbliğat mühüm təsir gücünə malikdir. Əyanilik prinsipinə əsaslanan bu təbliğat forması oxucuların nəzər diqqətini cəlb etməklə, onların hər birinə psixoloji təsir göstərir, maraq oyadır. Ədəbiyyatın əyani təbliği tövsiyə olunması vacib sayılan çap məhsullarının müəyyən formada bilavasitə nümayiş etdirilməsidir. Canlı hissi qavrayış (xüsusilə görmə duyğularımız) mövcud əşyaları və hadisələri bilavasitə əks etdirir. Bizim təfəkkürümüzün qidalanması bu əksətdirmənin nəticəsində baş verir. Çünki təfəkkür cisim və hadisələrin mahiyyətinin, onlar arasındakı əlaqə və asılılıqların insan şüurunda ümumiləşmiş və vasitəli inikasından ibarət olan idrak prosesidir. Görmə duyğularımıza güclü təsir edə bilmək cəhətdən əyanilik mühüm əhəmiyyət kəsb edir ki, kitab təbliğində kitabxanalar üçün vacib sayılan vasitədir. “Hissi idrakın mühüm mərhələsini təşkil edən qavrayış prosesi cisim və hadisələri bütün əlamət və xüsusiyyətləri ilə birlikdə, yəni bütövlükdə əks etdirir” (2). Ona görə də əyani vasitələrin ayrı-ayrı növlərindən istifadə etmək zərurəti yaranır.

Ətraf aləm haqqında əldə etdiyimiz məlumatlar duyğularımız vasitəsilə baş verir. Duyğularımız isə beşdir: görmə duyğusu, eşitmə duyğusu, dad bilmə duyğusu, iy bilmə duyğusu, nəhayət toxunma duyğusu. Bu duyğular içərisində bizim təfəkkürümüzü aydın və inandırıcı şəkildə qidalandıran görmə duyğusu-

dur. Çünki gördüklərimiz bizi daha çox inandırır, təsirləndirir və yaddaşımızda dərin iz qoyur. Ona görə də istər dərkətmə prosesində, istərsə də təbliğat-təşviqat, təhsil və tərbiyə işində əyanilik mühüm prinsip kimi qəbul edilmişdir (3).

Bakı şəhəri Xətai rayon Mərkəzləşmiş Kitabxana Sisteminin oxuculara xidmət işini, eləcə də ədəbiyyat təbliği ilə əlaqədar fəaliyyətini araşdırarkən burada əyani vasitələrdən daha geniş istifadə edildiyinin şahidi olduq. Bununla əlaqədar kitabxananın illik hesabatında deyilir: “Kitabxanamıza daha çox oxucu cəlb edilməsinə və onların müəllimə marağına təsir göstərmək üçün əyani vasitələrə - kitab sərgilərinə, kitabxana plakatlarına və kitabxana albomlarına daha çox müraciət etməyi vacib bilirik” (4).

Bir cəhəti də qeyd edək ki, kitabxanalarda əyanilik prinsipinə müraciət olunması oxucuların idrak prosesinin üçüncü pilləsində, yəni təcürbi fəaliyyət zamanı xüsusi təsiredici rol oynayır. Kitabxanada hər hansı problemə həsr olunmuş əyani vasitə ayrı-ayrı oxucuya, özünün konkret biliyinə və təcürbəsinə əsaslanmaqla kitabın və müəlliminin onun həyatında necə müsbət rol oynayacağına inanmağa kömək edir.

Kitabxana şəraitində ədəbiyyatın əyani təbliği iki üsula əsaslanır. Bu üsulların biri çap məhsullarının bilavasitə özünün nümayiş etdirilməsi, digəri isə çap məhsullarının, xüsusilə kitabların şəklinin, müəyyən kitabların lazım gələn səhifələrinin təsviri sənət və ya foto vasitəsilə nümayiş etdirilməsidir. Kitabların, müxtəlif çap məhsullarının özünü nümayiş etdirən kütləvi təbliğat üsulu kitab sərgiləri hesab olunur. Kitabların şəklini müxtəlif cəhətdən nümayiş etdirən, bu vasitə ilə onların məzmunu haqqında məlumat verən kütləvi təbliğat üsulu isə kitabxana plakatları və kitabxana albomlarıdır.

Kitabxanaların təcürbəsi təsdiq edir ki, əyani təbliğat üsulları sırasında kitab sərgiləri daha çox kütləvi xarakter daşıyır. Çünki kitab sərgiləri kitabxana-bibliografya fəaliyyətinin bütün iş növlərində istifadə olunur. Xətai rayon MKS-də keçirilən hər bir kütləvi tədbir zamanı istər kitab müzakirəsi zamanı, istər ayrı-ayrı müəllimlərlə, şair və yazıçılarla görüşlərdə, bibliografik icmallar keçirilərkən kitab sərgilərindən istifadə edilmişdir.

Bir cəhəti qeyd edək ki, oxucu sərgi vasitəsilə buradakı kitablarla təmasda olarkən onu araşdırır, hər hansı kitabın özü üçün nə dərəcədə lazımlı olduğunu müəyyənləşdirə bilər. Bununla bərabər tövsiyə olunan ədəbiyyatla sərgi vasitəsilə tanışlıq oxucuda həmin kitaba daha dərin məqsədyönlü maraq oyadır. Kitabxanaçıların da qarşısında duran mühüm vəzifələrdən biri oxucularda müəllimə marağını gücləndirmək, hər hansı elm, ixtisas və peşə ilə əlaqədar ədəbiyyata sabit, dərin marağı formalaşdırmaqdır.

Kitabxanalarda təşkil edilən kitab sərgiləri məqsədinə və məzmununa görə iki növə bölünür: a) Məlumat xarakterli universal sərgilər, b) Tövsiyə xarakterli sərgilər. Bu gün müxtəlif oxucu qrupları üçün tövsiyə xarakterli sərgilər (mövzu sərgiləri) daha əhəmiyyətli hesab olunur. Çünki hər hansı ixti-

sas və peşə sahibi olan oxucu üçün müvafiq mövzu üzrə ədəbiyyatı bütöv şəkildə görüb onu araşdırmaq, lazım olanları seçib götürmək imkanı yaranır.

Bu gün bütün kitabxanalarda, xüsusilə kütləvi kitabxanalarda təşkil olunan hər hansı tematik sərginin başlıca məqsədi həmin kitabxananın fondu əsasında hər hansı aktual mövzuya və ya problemə dair kitabları oxucuların nəzərinə çatdırmaq və oxunmasına maraq yaratmaqdır. Tematik sərgilər həm də kitabxananın oxucularını fondun ayrı-ayrı şöbələrinin tərkibi ilə tanış edir. Bütün bunları nəzərə alaraq hər bir kitabxanaçı oxucuların ümumi ehtiyacı baxımından və elmin, istehsalatın tələbatından asılı olaraq özünün işlədiyi kitabxananın fondunun məzmununun açılması üçün rəngarəng mövzularda sərgilərin təşkilinə böyük əhəmiyyət verməlidir. Bu cəhətdən Xətai rayon MKS-də planlı şəkildə məqsədyönlü iş aparılır. Kitabxananın fondunda siyasi, iqtisadi, mədəni, təhsil və tərbiyə, səhiyyə sahəsindəki uğurlardan, eləcə də mövcud problemlərdən bəhs edən ədəbiyyata oxucuların nəzərini cəlb etmək üçün “Bizim gələcəyimiz”, “Milli qəhrəmanlarımız”, Azərbaycana qarşı ermənilərin soyqırım siyasəti ilə əlaqədar “Tarixi həqiqətlər”, Heydər Əliyevin doğum günü ilə əlaqədar “Ulu öndər” və s. sərlövhəli tematik sərgilər həmin mövzularda mövcud kitabların oxunuşuna təsir göstərmişdir.

Kitabxananın uşaq şöbəsində uşaqları şair və yazıçıların həyat və fəaliyyəti ilə tanış etmək, məktəbli oxucuları onların əsərlərini mütaliə etməyə yönəltmək üçün maraqlı tematik sərgilər təşkil edilmişdir. Bu sərgilərdə əyanilik böyüklər üçün təşkil olunan sərgilərlə müqayisədə daha güclü olmalıdır. Çünki böyüklərlə müqayisədə hər bir məsələ barədə əyanilik uşaqlarda daha aydın təsəvvür yaradır. İstər yaşlı oxucular, istərsə də uşaq oxucular üçün tematik sərgi təşkil edərkən onun mövzusunun məqsədmüvafiq seçilməsi vacib şərtidir. Çünki tematik sərginin mövzusunun seçilməsi kitabxananın oxucularının ümumi marağının nəzərə alınması və sərginin oxucu istiqamətinin müəyyənləşdirilməsi ilə sıx əlaqədardır. Oxucuların marağının və sorğularının nəzərə alınması sərgidə nümayiş etdiriləcək materialları müəyyənləşdirməyə kömək edir.

Tematik sərgilər təşkil edərkən birinci növbədə uğurlu sərlövhə seçilməlidir. Sərginin sərlövhəsi diqqəti cəlb edən, hər kəsdə maraq oyadan, bir qədər də pafoslu olmalıdır. Tematik sərgidə əyaniliyi gücləndirmək üçün müxtəlif vasitələrdən, belə ki, mövzusunun məzmununun açılmasına kömək edən şəkillərdən, faktlar və rəqəmlərdən istifadə olunmalıdır. Çünki sərginin mövzusunun əhəmiyyətinin aşkar edilməsində sitatların mühüm əhəmiyyəti vardır. Sərgi üçün sitat seçərkən görkəmli elm, maarif, ədəbiyyat və mədəniyyət xadimlərinin, eləcə də tanınmış ictimai xadimlərin fikirlərinə müraciət edilməlidir.

Kitabxanalarda ədəbiyyatın kütləvi əyani təbliğat üsullarından danışarkən kitab sərgiləri ilə bərabər kitabxana plakatlarından yan keçmək olmaz. Çünki plakat təsviri sənətin kütləvi növü olub, əyani təbliğatın təsiredici vasitələrindən biridir. Plakatlardan yalnız kitabxanalarda deyil, müxtəlif idarə və təşki-

latlar özləri üçün vacib sayılan fikir və anlayışları, ideyaları əhalinin nəzərinə çatdırmaq üçün plakatın müxtəlif növlərindən məqsədəmüvafiq şəkildə istifadə edirlər. Kitabxanalarda isə plakatın müxtəlif növlərinə daha çox müraciət olunur. Plakatın üç növü mövcuddur ki, kütləvi kitabxanalarda hər üç növdən təbliğat, təşviqat və təlimat məqsədli plakat növlərindən geniş istifadə olunur.

Adından da məlum olduğu kimi təbliğat plakatları konkret mövzu üzrə lazımi ədəbiyyatı kitabxana şəraitində təbliğ etmək üçün tərtib edilir. Bu cür plakatlar tematik sərgilər kimi tövsiyə xarakteri daşıyır və tərtibatında tematik sərgilərin tərtibi qaydalarındakı prinsiplər gözlənilir. Lakin təbliğat plakatında sərgiyə nisbətən əyanilik daha güclü olmalıdır.

Kitabxanalarda təşviqat plakatlarını tərtib etməkdə başlıca məqsəd oxucuların diqqətini müəyyən bir anlayışa yönəldib, ondan nəticə çıxarmalarına nail olmaqdır. Bu baxımdan Xətai rayon MKS-də kitabxana şəraitində oxucuların fəaliyyəti zamanı müsbət və mənfi halları oxucuların nəzərində canlandırmaq üçün təşviqat plakatlarına müraciət olunur.

Bütün kitabxanalarda olduğu kimi, kütləvi və uşaq kitabxanalarında da geniş istifadə olunan plakat növlərindən biri təlimat plakatlarıdır. Təlimat plakatları oxucularda mütləq mədəniyyəti tərbiyə etmək, onlara kitabxanadan və kitabdan istifadə qaydaları aşılamaq məqsədi daşıyır. Kitabxanalarda bu cür plakatlar adətən “Kitabxanadan necə istifadə etməli”, “Sistemli kataloqdan ədəbiyyatı necə seçməli”, uşaq kitabxanalarında və uşaq şöbələrində “Kitablarla necə rəftar etməli”, “Kitaba rəyi necə yazmalı” və s. başlıqlar altında tərtib olunur. Bu cür plakatlarda verilən metodik izahatlar adətən müvafiq şəkillərlə müşayiət olunmalıdır.

Müxtəlif növlü kitabxanalarda, xüsusilə uşaq kitabxanalarında əyanilik kütləvi təbliğat formalarından olan kitabxana albomlarının tərtibinə də mühüm əhəmiyyət verilir. Bu sahədə ayrı-ayrı uşaq kitabxanalarının iş təcrübəsinə müraciət etmək olar ki, F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasının fəaliyyətini xüsusi qeyd etmək olar. Kitabxananın müxtəlif yaş qrupları üzrə mövcud oxu zallarının kitabxanaçıları məktəblilərin fəal iştirakı ilə məktəblilər üçün əhəmiyyət kəsb edən və məktəb proqramına uyğun olan mövzuları əks etdirən kitabxana albomları hazırlayırlar. Bu məqsədlə hər bir məktəbliyə müvafiq bir mövzu verilir və həmin mövzuda albom tərtib etmək üçün lazımi materiallar adətən kitabxanaçıların köməyi ilə kitabxana şəraitində toplanılır. Məktəblilər tapşırılan mövzularda albomların tərtibi modelini tapşırığı verən kitabxanaçının iştirakı ilə hazırlayırlar.

Bir cəhəti qeyd edək ki, Xətai MKS-in uşaq şöbəsinin kütləvi işləri ilə tanış olarkən uşaq oxucular üçün maraq doğuran kitabxana albomlarının tərtibi ilə əlaqədar nümunələrə rast gəlmədik. Uşaq kitabxanalarında və uşaq şöbələrində kitabxana albomlarının tərtibini, uşaqların bu işdə fəal iştirakını ona görə vacib hesab edirik ki, bu cür albomlar görkəmli şair və yazıçıların, elm, mədə-

niyyət və ictimai xadimlərin həyat və yaradıcılığına həsr olunur. Belə albomların tərtibi zamanı məktəbli oxucular lazımi materialları araşdırmalı olur, tanınmış şəxsiyyətlərin həyatı ilə yaxından tanış olur ki, bu da onların tədris fəaliyyətində mühüm köməkçi vasitə olur.

Nəticə olaraq onu deyə bilərik ki, əyani təbliğat formaları kütləvi kitabxanalarda ədəbiyyat təbliği ilə bərabər, həm də oxucuların intellektual səviyyələrinin yüksəlməsində və mənəvi tərbiyəsində təsiredici rola malikdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A.A. *Kitabxanşünaslığa giriş: Dərslik. Hissə 3.* – B., 2003, s.38.
2. Bayramov Ə.S. və Əlizadə Ə.Ə. *Psixologiya: Dərslik. B.*, 2002, s.257.
3. Rzayev S.M. *Kitabxana xidməti: Dərslik. B.*, 2009, s.24.
4. *Xətai rayon MKS-in 2007-ci il hesabatı.*
5. *Xətai rayon MKS-in 2008-ci il hesabatı.*

C. PЗАЕВ
Д. БАХЫШЗАДЕ

ПРИНЦИП НАГЛЯДНОСТИ ПРОПАГАНДЫ ЛИТЕРАТУРЫ В МАССОВЫХ БИБЛИОТЕКАХ

РЕЗЮМЕ

В статье говорится о формах наглядной массовой пропаганды литературы. В связи с этим приводятся примеры проводимой работы в массовых библиотеках в том числе ЦБС Хатаинского района.

S. RZAYEV
J. BAKHISHZADEH

THE PRINCIPLE OF OBVIOUSNESS IN THE PUBLICITY OF THE LITERATURE AT MASS LIBRARIES

SUMMARY

The article is about obvious mass publicity forms of the literature. According to this, it was given work examples doing at mass libraries, also CLS of Xatai region.